

U trećem izdanju NCSC Newslettera predstavljamo vam postignuća programskih partnera u oblasti unapređenja vannastavnog praktičnog obrazovanja studenata prava; s posebnim fokusom na realizaciju stručnih studentskih praksi. Stručne studentske prakse na temelju međuinstitucionalne saradnje oslonjene na Okvirni sporazuma o razumijevanju za unapređenje praktične nastave i obuke studenata prava (u daljem tekstu: Okvirni sporazum) organiziraju se od akademske 2021/2022. godine. Tokom dvije akademske godine organiziranja studentske prakse, istu je obavilo više od 300 studenata pet partnerskih pravnih fakulteta.

U radu sa studentima bilo je angažovano više od 100 mentora iz 22 pravosudne institucije iz Bosne i Hercegovine. Također, svoja vrata za studente prava otvorilo je i 14 advokatskih kancelarija. Čitav proces podržan je i koordinisan od strane pojedinačnih koordinatora imenovanih ispred pravnih fakulteta i pravosudnih institucija koji su doprinijeli savladavanju identificiranih izazova i unapređenju procesa realizacije praksi.

Podrška i otvorenost partnerskih pravnih fakulteta, pravosudnih institucija i profesionalnih udruženja s jedne strane, te posvećenost razvoju novih vještina i usvajanju novih znanja od strane studenata prava omogućila je značajne pomake u sferi pravnog obrazovanja i pripremanja budućih profesionalaca. U nastavku teksta ukratko su predstavljena ključna dostignuća i informacije o načinu implementacije stručnih studentskih praksi uz podršku JUST-ED programa u prethodnom periodu, kao i osvrti pojedinačnih aktera:

I) Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu pristupio je Okvirnom sporazumu u akademskoj godini 2021/2022. godine. Studentska praksa koja je obavezan dio nastave na Pravnom fakultetu od navedene akademske godine realizirala se uz podršku mehanizma Okvirnog sporazuma kojim se nastojala uspostaviti bliža saradnja pravosudne i akademske zajednice. Do sada je više od 200 studenata uspješno obavilo praksu. U prvoj godini implementacije praksi u mentorisanju studenata učestvovalo je 27 sudija i tužilaca, dok je u narednoj i tekućoj akademskoj godini broj mentora porastao na 60 sudija i tužioca, te 9 advokata iz Sarajeva. Značajan broj mentora više puta je bio angažovan u radu sa studentima. Stručne prakse su se obavljale u Općinskom sudu u Sarajevu, Kantonalnom sudu u Sarajevu, Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo i Vrhovnom sudu Federacije BiH. Od tekuće akademske 2023/2024. godine stručne prakse se pored nevedenih institucija obavljaju i u Uredu disciplinskog tužioca VSTV BiH. Prakse su se obavljale u okviru sljedećih predmeta: krivično procesno pravo, krivično pravo, kriminologija, finansijsko pravo, građansko pravo, obligaciono pravo, penologija, upravno pravo i pravo privrednih društava.

Studentica četvrte godine Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu obavila je stručnu praksu u Općinskom sudu u Sarajevu. O svom iskustvu, ističući zahvalnost, rekla je sljedeće:

“Već prvog dana prakse dočekala me srdačna i prijateljska atmosfera, kao i veoma ljubazna i fleksibilna mentorica koja mi je pružila mogućnost da samostalno odaberem na šta želim da se fokusiram tokom prakse. Samo prisustvo je proširilo moje znanje i dalo mogućnost da se bolje upoznam sa tim kako se pravo primjenjuje u konkretnim slučajevima.

Na praksi sam stekla dublje razumijevanje pravnog sistema, samog procesa suđenja kao i funkcionisanje suda.“

II) **Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu**, kroz mehanizam Okvirnog sporazuma, organizira stručne prakse za svoje studente takođe od 2021/2022. godine. U prvoj godini provođenja praksi studenti su obavljali ciklične prakse u Okružnom javnom tužilaštvu u Istočnom Sarajevu, Osnovnom sudu u Sokocu i Okružnom sudu u Istočnom Sarajevu. Nakon toga, Okvirnom sporazumu pristupile su nove pravosudne institucije, zahvaljujući inicijativi Pravnog fakulteta, te su se prakse organizirale najprije u Okružnom javnom tužilaštvu u Bijeljini, a potom i u Osnovnom sudu u Bijeljini, Osnovnom sudu u Trebinju, Okružnom sudu u Trebinju i Okružnom javnom tužilaštvu u Trebinju. Kroz dvije akademske godine više od 100 studenata ovog pravnog fakulteta obavilo je praksu pod mentorstvom 22 sudije i javna tužioca, od kojih su gotovo polovina učestvovali u dva ciklusa mentorisanja studenata.

Okružna javna tužiteljica, Bojana Lazarević, samostalno je mentorisala čak 24 studenta u prvoj godini implementacije prakse na temelju Okvirnog sporazuma. Javna tužiteljica Lazarević istakla je da joj je bila čast mentorisati studente Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, te ih upoznati sa načinom funkcionisanja tužilačke funkcije. O svom mentorskom iskustvu, rekla je sljedeće:

„[...] iskustvo rada sa budućim kolegama je za mene bio lično pravi izazov. Naime, zavidljivo je pred sobom imati mlade, ambiciozne ljude, željne znanja, sa obiljem pravno kvalitetnih pitanja. U radu sa studentima izražena je bila spremnost za diskusiju, argumentovanu, što je i meni kao tužiocu dalo mogućnost sagledavanja nekih aspekata krivičnog zakonodavstva iz očiju generacija čije vrijeme dolazi.”

Na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu od tekuće akademske godine prakse za studente organiziraju se, pored predmeta Krivično procesno pravo i za predmet Građansko procesno pravo. Studentica treće godine, o obavljenoj praksi u Osnovnom sudu u Bijeljini kazala je sljedeće:

„Pohađanje studentske prakse je veoma važan dio studiranja [...]. Konkretno, praksa u pravosudnim institucijama je veoma značajna jer nas upoznaje sa različitim pozivima pravne profesije i motiviše nas za savjesno obavljanje poslova u budućnosti. Kao posebno značajno izdvojila bih profesionalan, pristupačan i strpljiv stav koji su pokazali svi zaposleni u Osnovnom sudu u Bijeljini. Uvijek su sarađivali, bili otvoreni za diskusiju o predmetima i detaljnu analizu mogućih nedoumica. Mnogo toga smo naučili od njih. Pohađanje studentske prakse je jako lijepo iskustvo koje bih svima preporučila.“

III) U akademskoj 2022/2023. godini **Pravni fakultet Univerziteta u Zenici**, kroz mehanizam Okvirnog sporazuma je omogućio praksu za 61 studenta u okviru predmeta Krivično procesno pravo i Građansko procesno pravo. U mentorisanju studenata angazovano je bilo 18 sudija Općinskog i Kantonalnog suda u Zenici, 6 stručnih saradnika Kantonalnog tužilaštva ZDK i dvije advokatske kancelarije iz Zenice. Vremensko trajanje studentskih praksi bilo je 15 sati što je prepoznato kao optimalno vremensko trajanje uzimajući u obzir obaveze studenata i mentora. Sudija Općinskog suda u Zenici, Sabrija Agić, mentorisao je četiri studenta, ističući kako za njega mentorisanje studenata prava uvijek predstavlja zadovoljstvo i etičku odgovornost. Kao prednost prakse, sudija Agić ističe mogućnost upoznavanja studenata sa suđenjima na krivičnom referatu kroz davanje prilike studentima da proprate sve faze krivičnog postupka i da se upoznaju sa određenim stvarima koje ne mogu pročitati u udžbenicima na Pravnom fakultetu.

Student treće godine Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici podijelio je svoj utisak učešća u studentskoj praksi:

„Mogu reći da je ova praksa bila jako značajna za dalje usavršavanje pravničkog znanja i vještina, te da je ovo projekat koji u velikoj mjeri doprinosi sticanju praktičnih znanja i vještina u odnosu na teorijski aspekt koji je zastupljen na fakultetu.“

IV) Sedamnaest studenata **Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru** obavilo je praksu u Općinskom sudu u Mostaru, Kantonalnom sudu u Mostaru, Kantonalnom tužilaštvu HNK i jednoj advokatskoj kancelariji iz Mostara. Studentska praksa za studente ovog pravnog fakulteta obavezan je dio nastavnog kurikuluma, a doprinos Okvirnog sporazuma ogleđa se prvenstveno u tome što je kvalitet stručnih studentskih praksi podržan kroz izrađene edukativno-resursne materijale: *Priručnik za mentore* i *Priručnik za studente za obavljanje stručne prakse studenata u pravosudnim institucijama i advokaturi*; kao i kroz unapređenje segmenta koordinacije i razmjene informacija između mentora, koordinatora i profesora. Značajno je istaknuti da je kao sastavni dio obavljanja prakse integrisana i obaveza studenata da vode evidenciju o obavljenim radnim zadacima kroz propisani obrazac u formi Dnevnika rada, kao i da mentori vrše evaluaciju radnog angažmana i stečenih vještina studenata kroz evaluacijski formular u formi Potvrde o obavljanju stručnih praksi. Dva studenta obavila su praksu i u institucijama sa sjedištem van Mostara, područnom uredu KT HNK u Konjicu i Osnovnom sudu u Trebinju. Ukupan broj angažovanih mentora bio je deset.

Zajednička advokatska kancelarija „Kebo i Guzin“ je otvorila svoja vrata za studentsku praksu. Advokati koji su posvetili svoje vrijeme mentorskom radu sa studentima, su pozitivno ocijenili postojeće teorijsko znanje sa kojim su studenti raspolagali prilikom dolaska na praksu, te da su uspješno savladali praktične izazove ne samo u oblasti krivičnog prava, već i u drugim pravnim oblastima kojima se bavi advokatska kancelarija.

V) **Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli** od akademske 2023/2024. godine je započeo sa organiziranjem stručnih studentskih praksi kroz podršku mehanizma Okvirnog sporazuma. Okvirnom sporazumu pristupio je Općinski sud u Tuzli i Kantonalno-tužilaštvo Tuzlanskog kantona, a uz podršku Advokatske komore FBiH vrata studentima za obavljanje prakse otvorilo je i 6 advokatskih kancelarija iz Tuzle. Devetnaest studenata obavilo je praksu iz predmeta krivičnog procesnog prava, prekršajnog prava, izvršnog prava i građanskog prava. Kuriozitet realizacije ovog vannastavnog procesa na Pravnom fakultetu u Tuzli odražava se u organizaciji pojedinačnih orijentacionih sastanaka/predavanja koje studenti imaju sa predstavnicima svih uključenih pravosudnih institucija i regionalne advokatske komore, a koji prethode studentskoj praksi. Orijentacioni sastanci služe da studenti dobiju korisne informacije za pripremu pred obavljanje prakse i priliku da razgovaraju sa sudijama, tužiocima i advokatima o očekivanjima od realizacije prakse; te stručan uvid u pitanja etike i integriteta nosilaca pravosudnih funkcija kroz uvodnu sesiju koje drže predstavnici Ureda disciplinskog tužioca VSTV BiH.

U skladu sa gore navedenim, ostvarenje pozitivnih pomaka u sferi praktičnog obrazovanja studenata prava prvenstveno je ostvareno zahvaljujući kontinuiranoj podršci akademske i profesionalne zajednice pravnika u Bosni i Hercegovini. Rukovodioci pravnih fakulteta, pravosudnih institucija, i profesionalnih udruženja pravnika pristupanjem Okvirnom sporazumu omogućili su uspostavljanje bliže saradnje navedenih ključnih aktera na jačanju organizacije programa i procesa praktične nastave sa studentima prava. Uz njihovu podršku, kao i podršku imenovanih koordinadora od strane potpisnika Okvirnog sporazuma održan je niz koordinacionih sastanaka na pravnim fakultetima. Koordinacioni sastanci okupili su mentore, koordinatore, studente i rukovodstvo pravnih fakulteta uspostavljajući tako platformu za međuinstitucionalni i međugeneracijski dijalog. Tako uspostavljena bliža saradnja omogućila je identificiranje značaja organizacije stručnih studentskih praksi, te spremnost za unapređenjem strukturiranja i organizacije praksi. Iako je zabilježeno da na različitim lokacijama postoje različiti pristupi u organiziranju praksi i strukturiranju njenog sadržaja, partneri su u svakoj fazi procesa iskazali spremnost za dijeljenjem svojih iskustava i uspostavljanjem novih kanala saradnje kako bi se većem broju studenata

obezbijeđilo obavljanje kvalitetne prakse u što većem broju pravosudnih institucija. Značajni podstrek u ovom procesu bilo je svakako i donošenje **Smjernica o dugoročnoj saradnji između pravosudnih institucija i pravnih fakulteta u oblasti praktičnog obrazovanja** usvojenih od Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH. Takođe, jedan od identificiranih izazova koji se ticao angažovanja advokata u mentorisanju studenata prevaziđen je uz podršku Advokatske/Odvjetničke komore Federacije BiH i Advokatske komore Republike Srpske čiji su Upravni odbor, tj. Izvršni Odbor donijeli odluke u formi **Preporuke kojima je izražena puna podrška edukativno-mentorskom angažmanu i radu advokata članova Komore sa studentima**, kroz studentske prakse. Involviranost ključnih aktera u pravosuđu ukazuje na spremnost za dalju podršku i unapređenje stručnih studentskih praksi koje su prepoznate kao najznačajniji vid praktične nastave za unapređenje praktičnih znanja i vještina studenata prava.